

Boštjan KERBLER
Richard SENDI
Maša FILIPOVIČ HRAST

Trajnostne oblike stanovanjske oskrbe starejših v Sloveniji

Za Slovenijo je značilno, da ima zelo slabo razvite različne oblike stanovanjske oskrbe za starejše. Na voljo se le domovi za starejše, ki so med vsemi oblikami stanovanjske oskrbe najdražji, v manjšem obsegu pa še oskrbovana in najemna stanovanja, prilagojena za bivanje starejših. Drugih posebnih oblik stanovanjske oskrbe za starejše v Sloveniji skoraj ni. Večina starejših živi tudi v lastniško zasedenih stanovanjih. Namen članka je predstaviti bivalne razmere starejšega prebivalstva v Sloveniji in mnenja starejših glede različnih oblik stanovanjske oskrbe in stanovanjskih rešitev, predvsem takih, ki bi lahko bile za državo in starejše ljudi trajnostnejše. Mnenja starejših smo pridobili z anketiranjem, statistično analizo pa smo opravili s programom SPSS. Rezultati so pokazali, da bivalne razmere starejših ljudi v Sloveniji za bivanje v starosti v številnih pogledih niso ustrezne. Obstajajo namreč različne ovire, ki onemogočajo kakovostno bivanje starejših ali pa pomenijo resno tveganje, da bo bivanje teh v prihodnje ogroženo. Pokazalo se je tudi, da je med starejšimi

v primeru nezmožnosti samostojnega bivanja v domačem okolju še vedno najsprejemljivejša preselitev v dom za starejše, obenem pa je raziskava razkrila, da bi bile za starejše v Sloveniji sprejemljive tudi druge, trajnostnejše oblike stanovanjske oskrbe oziroma stanovanjskih rešitev, še posebej med »mlajšimi starejšimi« oziroma ljudmi v poznih srednjih letih. V Sloveniji bi bilo zato treba začeti načrtno spodbujati razvoj različnih oblik stanovanjske oskrbe, stanovanjskih rešitev in storitev, ki so povezane z bivanjem starejših, pri tem pa bi morali izhajati iz potreb in želja ljudi različnih generacij. Začeti bi bilo treba tudi načrtno seznanjati ljudi o teh, trajnostnejših oblikah bivanja, storitvah in stanovanjskih možnostih, najprej predvsem o tistih, ki jih v Sloveniji že imamo.

Ključne besede: staranje prebivalstva, stanovanje, bivalno okolje, bivalne razmere

1 Uvod

Za zahodnjaško družbo je značilno, da se vse bolj stara. Problem staranja prebivalstva je v Evropi bolj poudarjen kot drugod po svetu. Slovenija glede tega ni izjema. Še več, podatki statističnega urada Evropske unije (Eurostat, 2019) kažejo, da se slovenska družba stara celo hitreje od evropskega povprečja, saj se bo delež starejših od 65 let do leta 2060 povečal na 31,5 %, delež starih več kot 80 let pa bo do takrat dosegel že skoraj potrojitev. Problem staranja prebivalstva je tako pereč, da je postal pomembna politična tema, saj se država sooča s povečevanjem finančnih potreb za zagotavljanje ustrezne stanovanjske oskrbe in storitev za starejše. V naslednjih desetletjih lahko utemeljeno pričakujemo, da se bo na področju zagotavljanja storitev in stanovanjske oskrbe za starejše pokazal učinek tako imenovane »baby boom« poveljne generacije, ki bo te vse pogosteje uporabljala. Z vidika naraščanja deleža starejših v družbi in njihove stanovanjske oskrbe je v Sloveniji še posebej zaskrbljujoče to, da smo do zdaj razvijali predvsem institucionalno obliko stanovanjske oskrbe za starejše, ki je

med vsemi oblikami stanovanjske oskrbe najdražja. Poleg tega zmogljivosti v domovih za starejše zadoščajo le za okoli 5 % prebivalcev Slovenije, starih 65 let in več. Čeprav se zmogljivosti stalno povečujejo, v prihodnje ne bo mogoče zadostiti vse večjemu povpraševanju po domski oskrbi, poleg tega pa povečevanje zmogljivosti pomeni tudi še večji pritisk na državna sredstva (Kolmančič, 2010). Problem stanovanjske oskrbe bo v prihodnje še toliko bolj pereč, saj lahko pričakujemo, da bo prišlo do temeljite reforme pokojninskega sistema. Lahko se zgodi, da bo v prihodnje primanjkovalo delovno aktivnega prebivalstva, iz katerega se napaja sistem za zagotavljanje vzdrževanje starejšega prebivalstva, med drugim tudi njihove stanovanjske oskrbe in storitev, ki so povezane z bivanjem starejših. Po podatkih Eurostata (2019) se bo namreč do leta 2060 razmerje med številom delavcev (od 15 do 64 let) in številom upokojencev (starejših od 65 let) z okoli 5 : 1, kolikor je znašalo še leta 2000, zmanjšalo na 1,7 : 1. Tudi razmerje med starostno neto pokojnino in neto plačo je vse bolj zaskrbljujoče. Podat-

ki Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (2019) kažejo, da je leta 2018 znašalo 58,9 %, medtem ko je bil leta 2008 ta delež še 67-odstoten, leta 2000 pa 75,3-odstoten (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, 2010). Po napovedih Evropske komisije (2007) se bo do leta 2050 to razmerje zmanjšalo na 39 %. To je zaskrbljujoče, še zlasti, ker že leta 2017 skoraj tretjina oskrbovancev domov za starejše ni imela dovolj visokih dohodkov, ki bi zadoščali za plačilo celoletne povprečne osnovne oskrbe, le 22 % pa bi jih zmoglo plačati najdražjo osnovno oskrbo (Statistični urad Republike Slovenije, 2018).

Poleg usmerjenosti Slovenije v institucionalno oskrbo starejših je zanjo značilna tudi visoka lastniška zasedenost stanovanj^[1]. Po osamosvojitvi smo namreč izvedli zelo radikalno privatizacijo nekdanjih javnih najemnih stanovanj, in kot navaja Srna Mandič (2011), smo po Marku Stephensu (2003) postali »superlastniki stanovanj«. Po Srni Mandič (2011) so Slovenci, starejši od 65 let, lastniki stanovanj kar v 96-odstotnem deležu, v starostni skupini nad 80 let se ta celo poveča. Podatki raziskave SHARE o zdravju, staranju in upokojevanju v Evropi (glej Mandič, 2015) kažejo, da se glede deleža lastniških stanovanj slovenska starejša gospodinjstva uvrščajo na tretje mesto med vsemi državami v raziskavi SHARE. Kot ugotavljajo Kerbler idr. (2017), smo Slovenci tudi zelo navezani na svoje nepremičnine in se neradi selimo, še posebej v starosti. Omenjena raziskava SHARE kaže (glej Mandič 2015), da je med 28 državami mobilnost starejših najnižja prav v Sloveniji, kar se izraža v dolžini bivanja v domačem okolju. Srednja vrednost bivanja za slovenska gospodinjstva, v katerih živijo osebe, starejše od 50 let, znaša namreč 32 let, povprečje vključenih držav pa je 24 let. Bivanje starejših v lastnem domu ima sicer številne pozitivne učinke, zlasti na dobro počutje in psihofizično kondicijo starejših ljudi, prinaša pa tudi številne težave. Prva od teh je neustrezna ureditev bivališča, predvsem gre za arhitekturne ovire, druga pa neustrezna lokacija bivališča (oddaljenost storitev in vezanost teh na avtomobilski promet oziroma v zadnjih dveh desetletjih v urbanih središčih predvsem na nakupovalna središča). Poleg tega ljudje s staranjem postopoma izgubijo svoje prijatelje v domačem okolju (zaradi preselitve ali smrti), s katerimi so se družili. Tretja velika težava, povezana z bivanjem starejših v lastnem bivališču, so stroški vzdrževanja nepremičnine. Brez ustreznega vzdrževanja se lahko bivalne razmere poslabšajo, s tem pa tudi kakovost bivanja starejših. Vse to je še posebej zaskrbljujoče, saj se v zadnjem času v družbi vse bolj povečuje delež tistih starejših ljudi, ki živijo sami ali skupaj z drugim starim človekom. Med osebami, ki so bile ob popisu leta 2002 stare najmanj 65 let, je bilo kar 25,3 % takih, ki so živele same (torej v enočlanskem gospodinjstvu) (Vertot, 2010), konec leta 2015 je živelo samih že skoraj 30 % oseb, starejših od 64 let (Statistični urad Republike Slovenije 2018).

Dokler so zdravi, lahko živijo samostojno in aktivno življenje, ko obnemorejo in postanejo odvisni od pomoči drugih, pa se povečuje tveganje, da postanejo družbeno izolirni, pogosteje ostajajo v svojih (slabo vzdrževanih) stanovanjih in so glede opravljanja storitev odvisni od pomoči drugih.

Namen članka je predstaviti bivalne razmere starejšega prebivalstva v Sloveniji in mnenja starejših glede različnih oblik stanovanjske oskrbe, med njimi tudi takih, ki bi po našem mnenju lahko bile za državo in starejše ljudi trajnostnejše. Članek temelji na raziskavi Inovativne oblike bivanja za starejše ljudi v Sloveniji, katere cilj je bil opredeliti inovativna bivalna okolja za starejše, ki bi ustrezala potrebam, željam in navadam starejših ljudi v Sloveniji in bi omogočala, da bi starejši čim dalj časa ostali aktivni člani družbe, hkrati pa bi bila finančno vzdržnejša za starejše in slovensko družbo na splošno. Raziskavo sta izvajala Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Fakulteta za družbene vede.

2 Metode

V okviru raziskave so bili podatki pridobljeni z metodo anketiranja, ki je potekalo novembra 2015. Izvedel ga Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, ki deluje v sklopu Inštituta za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Šlo je za telefonsko anketiranje s t. i. tehniko anketiranja CATI (ang. *Computer assisted telephone interviewing*), v katero je bilo vključeno prebivalstvo Slovenije, staro 50 let^[2] in več, obeh spolov, iz vseh statističnih regij in tipov naselij (mestnih in podeželskih). Končnih veljavnih anket je bilo 930^[3], kar je 0,11 % vsega slovenskega prebivalstva v starosti 50 let in več.

Anketa je obsegala vprašanja, povezana z nepremičninami, gospodinjstvi, v katerih živijo anketiranci (lastništvo, velikost, čas bivanja v stanovanju ali hiši, težave, povezane z vzdrževanjem nepremičnine, prilagojenost nepremičnine za bivanje v starosti, število članov gospodinjstva, bližina sorodnikov ipd.), ter ekonomskim stanjem in zdravjem anketiranih. Zanimali so nas še zadovoljstvo anketirancev s stanovanjem in bivalnim okoljem, v katerem živijo, navezanost na ožje (stanovanje) in širše bivalno okolje (soseska oziroma okolje, v katerem živijo), mnenje o morebitni preselitvi, oblike pomoči, ki jih anketiranci prejema oziroma bi jih potrebovali za opravljanje nekaterih dejavnosti, in različnih bivalnih okolij za starejše s poudarkom na oblikah bivanja, ki so v slovenskem okolju manj pogoste oziroma jih še ni, ter odnos do različnih stanovanjskih rešitev, ki omogočajo pridobitev dodatnih prihodkov iz lastništva nepremičnine. Na koncu so bila anketiranim zastavljena še vprašanja v zvezi z demografijo (starost, spol, izobrazba, status in kraj bivanja).

V preglednici 1 so predstavljene nekatere izbrane značilnosti vzorca. Povprečna starost anketiranih je bila 69,4 leta, v domačem bivalnem okolju pa so živeli v povprečju 36,5 leta. Med anketiranci, ki so bivali na podeželju, jih je 68,8 % živelo v strnjem podeželskem naselju oziroma v njegovi bližini, skoraj tretjina pa v razpršenem podeželskem naselju oziroma na samem. Med tistimi, ki so bivali v mestnem okolju, jih je 55,5 % živelo v manjšem mestu, preostali pa v večjem. Dobrih 80 % vprašanih je bilo upokojenih, največ jih je imelo srednješolsko izobrazbo, večina pa je živela v hišah.

V članku so rezultati raziskave predstavljeni z opisnimi statistikami (deleži in povprečja). Da bi ugotovili, ali obstajajo med starejšimi v Sloveniji na podlagi njihovih mnenj o različnih oblikah stanovanjske oskrbe skupne značilnosti oziroma razlike, smo odgovore (ocene) anketirancev razvrstili s pomočjo hierarhične metode razvrščanja (metoda združevanja) v skupine^[4]. Načini ocenjevanja in stanovanjske oblike, ki so jih anketiranci ocenjevali, so zaradi povezave z vsebino in opisov bivanjskih oblik predstavljeni pri rezultatih.

3 Rezultati

Rezultati so pokazali, da bivalne razmere starejših ljudi v Sloveniji za bivanje v starosti v številnih pogledih niso ustrezne. Obstajajo namreč različne ovire, ki onemogočajo kakovostno bivanje starejših ali pomenijo resno tveganje, da bo bivanje starejših v prihodnje ogroženo. Z vidika stroškov (mesečni stroški, stroški vzdrževanja) je zaskrbljujoče predvsem dejstvo, da so vprašani bivali v zelo velikih stanovanjih – v povprečju na skoraj 102 m² – oziroma v stanovanjih s skoraj štirimi sobami. Še posebej izstopajo najstarejši vprašani (stari 80 let in več), ki so živeli v stanovanjih s povprečno 3,3 sobe v skupni velikosti 90 m², in tisti, ki so živeli sami – v stanovanjih s povprečno tremi sobami na 81 m². Posledično so vprašani poročali tudi o visokih mesečnih stanovanjskih stroških, ki so pri več kot petini znašali celo tri četrtine skupnih prihodkov gospodinjstva. Poleg prevelikih stanovanj in s tem visokih stroškov je težavna tudi dostopnost. Pri tistih, ki so živeli v večstanovanjskih stavbah, je še posebej problematično to, da jih je 84,5 % bivalo v neprilicnih stanovanjih, do katerih nima dostopa z dvigalom kar 70,2 % vprašanih. To pomeni tveganje za osamitev ter socialno in prostorsko izključenost starejših. Starejši ljudje namreč zaradi slabe dostopnosti pogosteje ostajajo v svojih stanovanjih in so glede opravljanja storitev odvisni od pomoči drugih. Takemu tveganju so izpostavljeni tudi tisti, ki bivajo v razpršenih podeželskih naseljih oziroma na samem. Med takimi jih je bilo 60 % starih 65 let in več. Bivanje v velikih in slabo dostopnih stanovanjih lahko pomeni veliko tveganje predvsem za tiste starejše, ki živijo sami ali le s partnerjem. Skupno je bilo teh med vprašanimi skoraj dve tretjini, samo tistih, ki živijo sami, pa četrtina. Če bi upoštevali le tiste vprašane, ki so bili stari

Preglednica 1: Izbrane značilnosti anketirancev*

Spremenljivke	Razredi/skupine	Delež
Starost		
	50–59 let	18,5
	60–69 let	32,6
	70–79 let	30,6
	80 let in več	18,3
Spol**		
	moški	44,0
	ženske	56,0
Tip naselja		
	podeželje	45,3
	mesto	54,7
Tip stanovanja		
	hiša	72,8
	stanovanje	26,9
	drugo	0,3
Lastništvo stanovanja		
	lastništvo	97,3
	najem	2,4
	drugo	0,3
Trajanje bivanja v domačem bivalnem okolju		
	10 let in manj	6,3
	11–20 let	11,7
	21–30 let	18,7
	31–40 let	27,6
	41–50 let	19,4
	51 in več let	16,3
Stopnja izobrazbe		
	osnovna šola	18,3
	poklicna šola	19,2
	srednja šola	39,3
	višja/visoka šola	23,2

Opombe: * Izločeni so odgovori »ne vem« oziroma tisti anketiranci, ki na določeno vprašanje niso odgovorili.

** Vzorec je utežen po spolu.

65 let in več, je delež še višji – skoraj tretjina jih je živela sama, delež takih, ki so živeli le s partnerjem, pa je bil 40-odstoten. S starostjo se (logično) povečuje tudi delež takih, ki živijo sami. Pri starosti 80 let in več je bilo takih že 38,7 %. To je še posebej zaskrbljujoče, saj je v Sloveniji poleg oddaljenosti in dostopnosti različnih storitev pomanjkljivo razvit tudi sistem oskrbe starejših v skupnosti, predvsem gre za velike in sistematične razlike v ponudbi oskrbe na domu. Razlike so v ceni storitev in njihovi časovni dostopnosti (Hlebec in Filipovič Hrast, 2015). Vse to vodi v večanje števila starejših ljudi v različnih območjih Slovenije, ki nimajo izpolnjenih potreb po oskrbi in imajo zato

Preglednica 2: Izbrane značilnosti bivalnih razmer anketirancev*

Spremenljivke	Razredi/skupine	Delež
Velikost stanovanj		
	0–24 m ²	0,0
	25–49 m ²	6,3
	50–74 m ²	23,3
	75–99 m ² in več	18,5
	100 in več m ²	51,9
Tip stanovanja		
	garsonjera	0,8
	enosobno	4,3
	dvosobno	16,6
	trisosobno	31,3
	štirisobno	21,1
	pet-in večsobno	25,9
Stanovanje v nadstropju**		
	pritličje	15,5
	prvo nadstropje	34,4
	drugo nadstropje	15,8
	tretje nadstropje	13,1
	četrto nadstropje	8,8
	peto nadstropje	4,2
	šesto nadstropje ali višje	8,2
Dvigalo**		
	da	29,8
	ne	70,2

Opombe: * Izločeni so odgovori »ne vem« oziroma tisti anketiranci, ki na določeno vprašanje niso odgovorili.

** Izločeni tisti, ki živijo v hišah.

*** Delež prihodkov gospodinjstva

nižjo kakovost življenja, hkrati pa se s tem večajo obremenitve neformalnih oskrbovalcev, predvsem družinskih članov, kar vpliva tudi na njihovo kakovost življenja. Še bolj zaskrbljujoče je, da je skoraj tretjina vprašanih navedla, da njihovi najbližji sorodniki, na katere se obrnejo, kadar potrebujejo pomoč, ne živijo v njihovi bližini oziroma da nimajo bližnjih sorodnikov.

Ugotovljene bivalne razmere vprašanih so potrdile smiselnost poizvedovanja o mnenjih glede različnih oblik stanovanjske oskrbe v starosti, predvsem ko starejši ne morejo več bivati (popolnoma) samostojno. Anketirance smo prosili, naj si predstavljajo, da so se znašli v okoliščinah, ko zase ne morejo več skrbeti sami niti s pomočjo sorodnikov. Nato pa smo jih prosili, naj ocenijo, kako sprejemljive bi bile zanje nekatere oblike bivanja, ki smo jim jih navedli. Pojasnili smo jim, da ocena 1 pomeni, da predlagana oblika bivanja zanje nikakor ni sprejemljiva, ocena 5 pa, da je oblika zanje zelo sprejemljiva. Ocenjevali so znane oblike stanovanjske oskrbe, torej take, ki so v Sloveniji že bolj ali manj razvite oziroma uveljavljene, ter manj znane, ki so pri nas manj pogoste oziroma jih še ni, drugod po svetu pa so že uveljavljene. Med manj znanimi

Spremenljivke	Razredi/skupine	Delež
Tip gospodinjstva		
	sami	25,2
	s partnerjem	37,2
	s partnerjem in otroki	21,9
	brez partnerja, vendar z otroki	5,2
	v večgeneracijski družini	8,6
	drugo	1,9
Bližina sorodnikov		
	v istem gospodinjstvu	21,1
	v isti stavbi, v drugem gospodinjstvu	20,1
	v isti soseški oziroma vasi, kraju	27,2
	drugje	30,3
	brez bližnjih sorodnikov	1,3
Mesečni stroški***		
	0–24 %	26,6
	25–49 %	37,7
	50–74 %	14,2
	75–100 %	21,4
Letni stroški vzdrževanja***		
	0–24 %	74,6
	25–49 %	17,0
	50–74 %	6,8
	75–100 %	1,6

oblikami bivanja smo izbrali tiste, za katere smo menili, da bi bile ustrezne za slovenski prostor glede na stanje v zvezi z lastništvom stanovanj in glede na navade starejših. Pred ocenjevanjem smo anketirancem oblike bivanja tudi kratko in na razumljiv način opisali:

1. Znanе oblike bivanja:

- domovi za starejše;
- oskrbovana stanovanja, imenovana tudi varovana stanovanja, so namenjena starejšim, ki jim zdravstvene razmere dopuščajo samostojno bivanje in ki še ne potrebujejo institucionalnega varstva v domu za starejše; stanovanja so prilagojena za bivanje starejših ljudi in opremljena s klicno napravo za klic v sili 24 ur dnevno; stanovalci lahko koristijo tudi pomoč in storitve doma starejših ali centra za pomoč na domu;^[5]
- bivanje v obstoječem stanovanju/hiši s podporo (npr. oskrbo na domu);
- bivanje v obstoječem stanovanju/hiši z obiskovanjem dnevnega centra, v katerem so starejši preskrbljeni z vsem do popoldneva, ko se vrnejo domov.

Preglednica 3: Sprejemljivost izbranih oblik stanovanjske oskrbe med anketiranci (v deležih)*

Oblika stanovanjske oskrbe	Sploh ni sprejemljivo	Ni sprejemljivo	Niti sprejemljivo niti nesprejemljivo	Sprejemljivo	Zelo sprejemljivo
Znane oblike bivanja za starejše					
dom za starejše	9,2	7,8	10,9	26,8	45,3
oskrbovano stanovanje	13,5	13,9	16,6	30,6	25,4
bivanje v obstoječem stanovanju s podporo	7,2	10,3	8,6	34,9	39,1
bivanje v obstoječem stanovanju z obiskovanjem dnevnega centra	15,6	16,5	16,2	31,0	20,7
Manj znane oblike bivanja za starejše					
sobivanje	32,4	21,5	19	19,8	7,2
bivanje v večgeneracijski stanovanjski stavbi	25,9	21,9	19,4	23,1	9,7
gospodinjstva skupnost	27,5	23,4	17,5	23,5	8,1
bivanje z drugo družino ali posameznikom	43,8	30,1	13,6	9,7	2,8
bivanje pri oskrbniški družini	47,5	31,9	12,4	6,3	1,8

Opombe: * Izločeni so odgovori »ne vem« oziroma tisti anketiranci, ki na določeno vprašanje niso odgovorili.

2. Manj znane oblike stanovanjske oskrbe:

- Sobivanje – gre za starejše ljudi, ki se odločijo, da bodo živeli skupaj, da bi si delili mesečne stroške in stroške vzdrževanja ter bi se družili in si pomagali.
- Bivanje v večgeneracijski stanovanjski stavbi, v kateri sobivajo in se med seboj družijo ljudje različnih generacij, ki si med seboj izmenjujejo usluge, npr. starejši pomagajo družinam pri varstvu otrok, mlajši pa starejše peljejo k zdravniku in po opravkih.
- Gospodinjstva skupnost v bližini sorodnikov – gre za skupino starejših ljudi, ki potrebujejo nego. V skupini je ves dan prisotna hišna gospodinja, ki skrbi za gospodinjstvo, nego in dobro vzdušje.
- Bivanje z drugo družino ali posameznikom – to pomeni, da se posameznik ali družina priseli k starejšemu človeku ter v zameno za brezplačno bivanje skrbi zanj in mu pomaga pri vzdrževanju doma.
- Bivanje pri oskrbniški družini – to pomeni, da si starostnik tam, kjer želi živeti, izbere družino, ki je usposobljena za oskrbo starejših.

Kot smo pričakovali, so rezultati anketiranja pokazali, da so za starejše oblike bivanja, ki so jim znane, veliko sprejemljivejše kot manj znane. Najvišji odstotek vprašanih je ocenil, da bi tudi, če ne bi mogli več sami skrbeti zase niti s pomočjo sorodnikov, najraje ostali v obstoječem stanovanju in bivali s podporo (npr. oskrbo na domu). To potrjuje naše predhodne ugotovitve, da je čim poznejši odhod v institucionalno oskrbo v interesu starejših oseb in da je treba težiti k temu, da se odhod v domove za starejše omeji le na tiste osebe, ki res potrebujejo tako obliko oskrbe, drugim pa je treba omogočiti, da bi lahko čim dalj časa ostali v svojih domačih okoljih (Kerbler, 2012). Da se starejši ne želijo seliti, potrjuje tudi odgovor na vprašanje,

ali so anketiranci v zadnjih letih že razmišljali o selitvi in zakaj. Izkazalo se je, da jih kar 85,5 % o tem še ni razmišljalo. Tisti, ki so o selitvi razmišljali, so kot najpogostejši razlog navedli neprimerno stanovanje za bivanje v starosti. Sledila so nezmožnost, da bi starejši samostojno skrbeli zase, in zdravstvene težave, četrti in peti najpogostejši razlog pa sta bila ponovno povezana z grajenim okoljem, in sicer težave pri samostojnem vzdrževanju stanovanja in težek dostop do njega (arhitekturne ovire). V primeru selitve bi bil dom za starejše za anketirance najsprejemljivejša oblika stanovanjske oskrbe, sledita pa oskrbovano stanovanje in bivanje v obstoječem stanovanju/hiši z obiskovanjem dnevnega centra.

Čeprav manj znane oblike stanovanjske oskrbe za starejše pri nas še niso uveljavljene oziroma jih še ni, so bile sprejemljive za določen delež vprašanih. Toda tudi če je ta delež nizek, bi bilo smiselno, da se te oblike, ki so po našem mnenju trajnostnejše kot na primer domovi za starejše, pri nas spodbujajo k razvoju, saj to povečuje raznolikost ponudbe in možnosti izbire glede na želje in potrebe posameznika. Med manj znanimi oblikami je najnižji delež vprašanih (8,1 %) kot (zelo) sprejemljivo ocenil bivanje v oskrbniški družini. Ta oblika bivanja ima v primerjavi z bivanjem v domu za starejše številne prednosti. Ena od njih je življenje v majhni skupini, kar pomeni, da so uporabniki in osebje bolj povezani, da čutijo skupinsko pripadnost in se med seboj vsi poznajo, omogoča pa tudi, da si lahko oskrbovanci sami izberejo okolje, v katerem bi radi živeli. Družinska oskrba se tako v nekaterih pogledih človeku zelo približa, saj se zaradi manjšega števila ljudi v oskrbi lažje prilagaja željam in potrebam uporabnikov (Čadej, 2005). Glede vzdušja in domačnosti so zelo podobne gospodinjstva skupnosti, ki se zgledujejo po življenju v družini in so ponekod v Sloveniji že prisotne. Med vprašanimi je bila ta oblika stanovanjske oskrbe sprejemljiva za

31,2 %. Gospodinjske skupnosti so lahko v bližini sorodnikov, kar je bilo vprašanim tudi pojasnjeno. Kot navajajo Kogovšek idr. (2004: 63), pomenijo namreč sorodstvene vezi starejšim »močan in večrazsežen vir opore«, med katerimi izstopa predvsem čustvena opora. Pomen, ki ga starejši pripisujejo sorodnikom, je potrdila tudi naša raziskava. Vprašani so namreč v daleč najvišjem odstotku (64,2 %) menili, da bi želeli imeti v bližini svojega doma družbo sorodnikov. Poleg sorodnikov nudijo starejšim oporo tudi sosede, prijatelji in druge osebe, ki so pomemben vir njihovega neformalnega družbenega omrežja. »Neformalno omrežje nudi predvsem emocionalno oporo in druženje, v mnogih primerih pa tudi instrumentalne storitve, kot so prevozi, priprava obrokov, nakupovanje in hišna opravila.« (Dremelj, 2004: 77). Sklepamo, da je prav zaradi poudarjene družbene opore (druženje, izmenjevanje uslug) med manj znanimi oblikami bivanja najvišji delež vprašanih (32,8 %) bivanje v večgeneracijski stanovanjski stavbi ocenil kot (zelo) sprejemljivo. Pomemben vidik te oblike bivanja je tudi skupnost različnih generacij. Medgeneracijsko povezovanje namreč pomaga »prerasti ravnodušnost, nezaupanje in zavračanje skupnega sodelovanja. S tem starejši ljudje ponovno vzpostavijo in dejavno prispevajo k družbi s prenašanjem svojih lastnih izkušenj« (Milavc Kapun, 2011: 75). S prenašanjem znanja pa starejši občutijo cenjenost in spoštovanje ter da so kljub starosti v družbi (še vedno) koristni. Da si starejši želijo bivati z ljudmi različnih starosti potrjuje tudi dejstvo, da so vprašani to obliko družbe navedli kot tretjo najpomembnejšo (za sorodniki in prijatelji), ki bi jo najraje imeli v bližini svojega doma. Poleg bivanja v medgeneracijski skupnosti je za vprašane (zelo) sprejemljivo tudi sobivanje starejših v skupnosti (27 %). Menimo, da je pomembno vlogo pri dodelitvi ocen imelo dejstvo, da je ena glavnih značilnosti sobivanjskih skupnosti delitev stroškov. Raziskava je namreč potrdila v uvodu predstavljeno dejstvo, da je so starejši v Sloveniji v izjemno visokem deležu lastniki nepremičnin, kar je vselej povezano s stroški. To še posebej velja za hiše, ki jih posedujejo skoraj tri četrtine vprašanih. Po oceni vprašanih znašajo mesečni stroški v povprečju tretjino skupnih prihodkov gospodinjstva, stroški vzdrževanja pa slabo petino. Ni naključje, da je skoraj 59,6 % vprašanih odgovorilo, da s trenutnimi prihodki komaj shajajo oziroma se težko ali celo izjemno težko preživljajo. Če upoštevamo še povprečno velikost stanovanj in delež starejših, ki živijo sami ali s partnerjem, je ta oblika stanovanjske oskrbe starejših po našem mnenju ena od trajnostnejših in najprimernejših za slovensko okolje. Druga rešitev za obvladovanje visokih stroškov (in osamljenosti) bi lahko bilo tudi bivanje z drugo družino ali posameznikom, kar je kot sprejemljivo oziroma zelo spremenljivo ocenilo 12,8 % vprašanih.

Z vidika možnosti lajšanja finančnih bremen, povezanih z lastništvom stanovanja, in pridobitve dodatnih prihodkov smo

anketirance v okviru raziskave tudi vprašali, kako sprejemljive bi bile za njih nekatere možnosti. Na petstopenski lestvici sprejemljivosti so ocenjevali šest stanovanjskih rešitev, tri od teh smo anketirancem tudi podrobneje opisali:

- oddaja dela stanovanja najemniku oziroma najemnikom;
- prodaja stanovanja in nakup manjšega stanovanja;
- prodaja stanovanja in najem neprofitnega stanovanja;
- najem posojila v zameno za hipoteko na stanovanje (obratna hipoteka)^[6];
- prodaja stanovanja v zameno za njegovo doživljenjsko uporabo in izplačilo doživljenjske rente (prodaja in hkratni povratni najem/rentni odkup)^[7];
- prodaja z odloženim prenosom lastninske pravice)^[8].

Med ponujenimi možnostmi so vprašani z 12,8-odstotnim deležem kot najsprejemljivejšo stanovanjsko rešitev navedli prodajo stanovanja/hiše in nakup manjšega stanovanja. Sledila sta prodaja stanovanja in najem neprofitnega stanovanja, kar je kot (zelo) sprejemljivo ocenilo 6,4 % vprašanih, ter oddaja dela stanovanja v najem, ki je bila (zelo) sprejemljiva za 6,3 % anketirancev. Prodaja z odloženim prenosom lastninske pravice ter prodaja in hkratni povratni najem/rentni odkup sta bili kot stanovanjski rešitvi (zelo) sprejemljivi za 3,8 oziroma 3,7 % vprašanih, obratna hipoteka pa za 1,7 % teh. Sprejemljivost predstavljenih stanovanjskih rešitev je sicer nizka, kar kaže, da najemniški trg v Sloveniji ni ustrezno urejen ter da so starejši kot najemodajalci zelo ranljivi in nezaupljivi, obenem pa tudi, da so do svojih stanovanj tudi zelo zaščitniški in jih ne dojemajo kot kapital. To dokazujejo tudi odgovori na vprašanje, v katerem so vprašani ocenjevali, kaj jim pomeni stanovanje. Med vsemi možnostmi so najnižje ocenili možnost, da je stanovanje dobra finančna naložba. Kljub nizkim deležem sprejemljivosti ponujenih rešitev je vseeno treba poudariti, da so za nekatere starejše te oblike stanovanjskih rešitev vendarle sprejemljive, zato lahko pomenijo trajnostnejšo možnost že obstoječim in popestrivem raznolikosti stanovanjske oskrbe za starejše.^[9] Navedeno potrjuje sprejemljivost stanovanjske rešitve obratna hipoteka, ki se pri nas tudi že izvaja. Ta oblika stanovanjske rešitve je bila (zelo) sprejemljiva za najmanj vprašanih, vendar pa nizek delež (1,7 %) v absolutni vrednosti pomeni, da bi lahko bila sprejemljiva za okoli 14.500 ljudi v Sloveniji, starih 50 let in več.^[10] Za doseganje večje trajnosti stanovanjske oskrbe je torej smiselno izkoristiti vse možnosti.

Da bi ugotovili, ali obstajajo med starejšimi v Sloveniji na podlagi mnenj o znanih in manj znanih oblikah bivanja skupne značilnosti oziroma razlike, smo odgovore (ocene) anketirancev razvrstili v skupine. Izključili smo bivanje v obstoječem stanovanju/hiši s podporo oziroma obiskovanjem dnevnega centra in vse stanovanjske rešitve. V analizo so bile torej vključene te oblike stanovanjske oskrbe: dom za starejše, oskrbovano stanovanje, sobivanje, bivanje v večgeneracijski stanovanjski

Preglednica 4: Sprejemljivost izbranih stanovanjskih rešitev med anketiranci (v deležih)*

Oblika stanovanjske rešitve	Sploh ni sprejemljivo	Ni sprejemljivo	Niti sprejemljivo niti nesprejemljivo	Sprejemljivo	Zelo sprejemljivo
oddaja dela stanovanja najemniku oziroma najemnikom	70,2	17,8	5,7	4,9	1,4
prodaja stanovanja in nakup manjšega stanovanja	60,5	19,8	7,2	8,3	4,3
prodaja stanovanja in najem neprofitnega stanovanja	67,7	21,2	4,8	4,3	2,1
najem posojila v zameno za hipoteko na stanovanje (obratna hipoteka)	79,0	17,3	2,1	1,1	0,6
prodaja stanovanja v zameno za njeno doživljenjsko uporabo in izplačilo doživljenjske rente (prodaja in hkratni povratni najem/rentni odkup)	72,5	18,8	5,0	2,1	1,6
prodaja z odloženim prenosom lastninske pravice	73,4	18,4	4,4	2,0	1,8

Opombe: * Izločeni so odgovori »ne vem« oziroma tisti anketiranci, ki na določeno vprašanje niso odgovorili.

stavbi, gospodinjstva skupnost, bivanje z drugo družino ali posameznikom, bivanje pri oskrbniški družini. Vprašani so bili glede na ocene, ki so jih dodelili omenjenim oblikam bivanja, razvrščeni v štiri skupine. V vsako skupino so bili razvrščeni tisti vprašani, ki so si bili glede mnenj o ocenjenih oblikah stanovanjske oskrbe podobni, nadaljnja analiza pa je pokazala, da so si podobni tudi po drugih značilnostih (npr. povprečna starost, socioekonomski status, izobrazba, kraj bivanja itd.).^[11]

1. Prvo skupino smo poimenovali »tradicionalisti«. Zanje je bila namreč najsprejemljivejša oblika bivanja dom za starejše (ocena 4,6 od 5). Druge oblike zanje niso bile sprejemljive oziroma so bile pod povprečno oceno sprejemljivosti. Tradicionalisti so bili najstarejši med vsemi skupinami (73 let). Skupno so predstavljali 23,4-odstotni delež tistih, ki so bili razvrščeni v skupino.
2. Drugo skupino smo imenovali »neodvisni«. Z nadpovprečno oceno sprejemljivosti so namreč ocenili, da bi radi živeli v varovanem okolju. Tudi za to skupino je bil sicer na prvem mestu po sprejemljivosti dom za starejše (3,81), vendar so skoraj enako oceno dodelili oskrbovanim stanovanjem (3,76), ki nudijo samostojnost, neodvisnost, zasebnost in visoko stopnjo varnosti. Starost tistih, ki spadajo v to skupino, je malenkost pod povprečjem (68 let). Ta skupina obsega 41,5 % anketiranih in v njej je bilo največ visoko izobraženih v primerjavi z drugimi skupinami.
3. Tretjo skupino smo imenovali »navezani na dom«. Zanje namreč nobena oblika bivanja ni bila sprejemljiva. Da so bili zelo navezani na svoj dom, potrjuje tudi podatek, da je bilo v tej skupini največ takih, ki se ne bi bili pripravljene preseliti. »Navezani« so bili starejši od povprečja (72 let) in so v nasprotju s tradicionalisti imeli nižjo izobrazbo (41 % jih je imelo nedokončano ozi-

roma dokončano osnovno šolo). Med vsemi skupinami je bilo v tej skupini največ takih, ki živijo na podeželju. Kar 80 % jih je izjavilo, da ima težave s preživljanjem (s trenutnimi prihodki). Več kot polovica jih je živel v svojem trenutnem domu več kot 41 let in kar 90 % jih je izjavilo, da je zanje pomembno oziroma zelo pomembno, da predstavlja dom spomin na njihovo življenje. Najbolj zaskrbljujoče pri tej skupini, ki je bila najmanjša in je obsegala 9 % anketiranih, je bilo predvsem to, da so bili razvrščeni vanjo najmanj zdravi.

4. Četrto skupino smo imenovali »odprti za vse možnosti«. Z nadpovprečno oceno sprejemljivosti so namreč ocenili vse ponujene oblike bivanja in so bili torej »odprti« za vse oblike bivanja. V to skupino je bilo razvrščenih 26 % anketirancev, ki so bili najmlajši med vsemi (66 let), večinoma niso živeli sami in so imeli najboljše finančno stanje. Bili so tudi najbolj zdravi (delno tudi zato, ker so najmlajši). V to skupino so bili razvrščeni tisti anketiranci, ki so bili najmanj navezani na svoje stanovanje in svoje bivalno okolje.

4 Sklep

Rezultati raziskave so pokazali, da bivalne razmere starejših ljudi v Sloveniji v številnih pogledih niso ustrezne. Veliko je namreč različnih ovir, ki onemogočajo kakovostno bivanje starejših ali pomenijo resno tveganje, da bo njihovo bivanje v prihodnje ogroženo. Starejši se ovir in tveganj večinoma ne zavedajo. Prepoznajo jih šele, ko so z njimi soočeni, še posebej ko jim začnejo pešati moči in zdravje oziroma ko obnemorejo in ne morejo več samostojno skrbeti zase niti s pomočjo sorodnikov. Šele takrat začnejo razmišljati o možnostih bivanja s

podporo oziroma o preselitvi v drugo, ustreznjšo obliko stanovanjske oskrbe. Anketiranci so potrdili, da bi bila v takih primerih zanje še vedno najsprejemljivejša preselitev v dom za starejše, ki je tudi najbolj razširjena in hkrati tudi najdražja oblika bivanja. Raziskava je tudi razkrila, da bi bile za starejše v Sloveniji sprejemljive tudi druge, trajnostnejše oblike stanovanjske oskrbe oziroma stanovanjskih rešitev, še posebej med »mlajšimi starejšimi« oziroma ljudmi v poznih srednjih letih. Težava je le, da marsikatero od njih pri nas še niso prisotne, če so, pa še niso dovolj razširjene in jih ljudje ne poznajo. V Sloveniji bi bilo zato treba:

- spodbujati razvoj različnih oblik stanovanjske oskrbe, storitev, ki so povezane z bivanjem starejših, in stanovanjskih rešitev za starejše, ki so trajnostnejše, pri tem pa izhajati iz potreb in želja ljudi različnih generacij,
- seznanjati ljudi o teh oblikah bivanja, storitvah in stanovanjskih možnostih, najprej predvsem o tistih, ki jih v Sloveniji že imamo;
- seznanjati ljudi, ne le starejše, ampak tudi tiste v srednjih letih, da se je treba na bivanje v starosti začeti pripravljati pravočasno, ter jih opozarjati, s katerimi ovirami in tveganji se človek s staranjem lahko sooča pri bivanju;
- ustvariti mrežo informacijskih točk (svetovalnic) na lokalni (krajevni) ravni, ki bi skrbele za učinkovito obveščanje in informiranje o bivalnih možnostih in storitvah za bivanje v starosti – za to bi bili potrebni tudi ustrezni prikazi slovenskih dobrih praks, s čimer bi ljudje začeli zaupati manj znanim oblikam stanovanjske oskrbe in predvsem stanovanjskih rešitev, hkrati pa bi bil vsakomur zagotovljen dostop do vseh potrebnih in predvsem razumljivih informacij o bivanju starejših.

Poleg spodbujanja razvoja različnih oblik stanovanjske oskrbe, ki predvidevajo preselitve starejših, bi morali (še bolj) spodbujati tudi dejavnosti in razvoj storitev, ki bi omogočali, da bi starejši čim dalj časa ostali v svojem znanem domačem okolju, v katerem bi lahko kakovostno bivali. Samostojno življenje v takem okolju namreč spodbuja uspešno staranje z izboljšanjem zdravja in življenjskega zadovoljstva ter povečuje samozavest starejših, kar lahko časovno odloži prehod starejših v institucionalno obliko bivanja. Za to bi se bilo treba čim prej lotiti obnove in prilagajanja stanovanj za bivanje v starosti. Take prilagoditve bi morale biti subvencionirane, obstajati pa bi moral tudi uradni seznam usposobljenih in zaupanja vrednih lokalnih obrtnikov. Pomoč pri taki obnovi in prilagoditvah bi morale nuditi predlagane krajevne svetovalnice. Bolj bi bilo treba začeti tudi promovirati različne oblike oskrbe na domu in spodbujati razvoj novih tovrstnih storitev, tudi takih, ki temeljijo na novih tehnologijah (glej Kerbler, 2012). Predvsem pa bi bilo treba, kot je že bilo omenjeno, pri potencialnih uporabnikih spodbujati zaupanje do takih storitev.

O bivanju starejših v domačem okolju je bila med letoma 2017 in 2020 izvedena raziskava Model za kakovostno staranje v domačem bivalnem okolju v Sloveniji, ki smo jo na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije opravili skupaj s Fakulteto za družbene vede. Cilj raziskave je bil ugotoviti, kakšni so optimalni pogoji za kakovostno staranje v domačem bivalnem okolju in katere podporne storitve so potrebne, da bi lahko starejši čim dalj časa ostali polnovredni člani družbe in bi bili aktivno vključeni v družbeno življenje, hkrati pa bi bil tak sistem trajnostnejši za državo in posameznike (glej internet 1). V okviru raziskave so bile (med drugim) pripravljene smernice in priporočila za odpravo grajenih ovir in vzpostavitev optimalnih pogojev za bivanje v domačem bivalnem okolju. Smernice so predpogoj za pripravo ustreznih pravilnikov in zakonodaje za obnovo in prilagoditve stanovanj ter pripravo ustreznih mehanizmov za pridobivanje nepovratnih sredstev za adaptacije, ki zagotavljajo varno, dostojno, kakovostno (in trajnostno) staranje v domačem bivalnem okolju. Raziskava je ob vse bolj perečih demografskih izzivih tudi izhodišče za začetek razprave o spremembah standardov stanovanjske gradnje in prehod na gradnjo t. i. domov za vse življenje. V takih domovih so bivalni prostori zasnovani tako, da so upoštevane potrebe uporabnika v vseh njegovih življenjskih obdobjih in okoliščinah – pričakovanih in nepričakovanih –, zaradi česar prilagoditve ob spremembi uporabnikovih potreb in zmožnosti niso potrebne, če pa do njih pride, so minimalne in z nizkimi stroški ali brez njih, saj so že vnaprej predvidene. Domovi za vse življenje torej z vidika družbe in potreb posameznika, predvsem starejšega človeka, pomenijo izrazito trajnostno obliko stanovanjske oskrbe, ki bi jo bilo treba v Slovenijo čim prej uvesti.

Boštjan Kerbler
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: bostjan.kerbler@uir.si

Richard Sendi
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: richard.sendi@uir.si

Maša Filipovič Hrast
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: masa.filipovic@fdv.uni-lj.si

Opombe

[1] V članku uporabljamo za stanovanje in hišo splošen izraz stanovanje. Izjema so deli članka, v katerih je predstavljeno bivanje anketiranih v različnih tipih bivališča, vendar je v tem primeru natančno navedeno razlikovanje med stanovanjem kot splošnim pojmom za stanovanjsko enoto in izrazom stanovanje oziroma hiša.

[2] Za vključitev dela prebivalstva, ki je v poznih srednjih letih, smo se odločili, ker smo želeli ugotoviti, ali se ti glede bivanja in mnenj o različnih oblikah stanovanjske oskrbe razlikujejo od tistih, ki se med starejše prebivalstvo uvrščajo na podlagi statističnih meril.

^[3] Podatki raziskave so dostopni v Arhivu družboslovnih podatkov (glej Kerbler, 2019).

^[4] Za podrobnejšo pojasnitev glede združevanja v skupine glej Filipovič Hrast idr. (2018).

^[5] To obliko stanovanjske oskrbe je anketar predstavil vprašanemu, če ta navedene oblike bivanja ni poznal.

^[6] Lastnik stanovanja pri banki najame posojilo in v zameno za to zastavi svoje stanovanje. Banka mu denar izplača v enkratnem znesku ali v obliki rente. Posojila mu ni treba odplačevati in v stanovanju lahko živi do konca svojega življenja. Takrat banka stanovanje/hišo proda in poplača posojilo. Morebitni presežek se izplača dedičem. Če dolg presega posojilo, dedičem razlike ni treba doplačati, lahko pa ti posojilo tudi prevzamejo, ga poplačajo in postanejo lastniki stanovanja.

^[7] Lastnik svoje stanovanje proda, v pogodbi pa določi, da lahko v njem biva do konca svojega življenja. Kupec namesto izplačila kupnine lastniku do konca njegovega življenja izplačuje mesečno rento, vzdržuje stanovanje in plačuje vse davčne obveznosti (npr. davek na nepremičnino).

^[8] Lastnik svoje stanovanje proda in prejme kupnino v enkratnem znesku. Kupec postane lastnik nepremičnine šele po lastnikovi smrti, ta pa lahko do takrat brezplačno biva v njej.

^[9] Za podrobnejšo analizo opisanih stanovanjskih rešitev glej Sendi idr. (2019).

^[10] Podatek je preračunan glede na stanje števila prebivalcev Slovenije 1. januarja 2018 (Statistični urad Republike Slovenije, 2019).

^[11] Za podrobnejšo predstavitev skupin in njihovo analizo glej Filipovič Hrast idr. (2018).

Zahvala

Zahvaljujemo se Agenciji Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost za financiranje temeljnega raziskovalnega projekta *Inovativne oblike bivanja za starejše ljudi v Sloveniji*, ki je potekal med letoma 2014 in 2017 pod šifro J5-6824. V projekt sta bila vključena Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Fakulteta za družbene vede. Agenciji se zahvaljujemo tudi za financiranje projekta *Model za kakovostno staranje v domačem bivalnem okolju v Sloveniji*, ki je prav tako predstavljen v tem članku. Projekt je potekal med letoma 2017 in 2020 pod šifro J5-8243.

Viri in literatura

Čadej, M. (2005): *Oskrba starih ljudi v tuji družini*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.

Dremelj, P., Kogovšek, T., in Hlebec, V. (2004): Omrežja socialne opore prebivalstva v Sloveniji. V: Novak, M. (ur.): *Omrežja socialne opore prebivalstva v Sloveniji*, str. 47–60. Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za socialno varnost.

Eurostat (2019): *Demographic balances and indicators by type of projection*. Dostopno na: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (sneto 6. 7. 2019).

Evropska komisija (2007): *Adequate and sustainable pensions*. Bruselj.

Filipovič Hrast, M., Sendi, R., Hlebec, V., in Kerbler, B. (2018): Moving house and housing preferences in older age in Slovenia. *Housing theory and society*, 36(1), str. 76–91.

Hlebec, V., in Filipovič Hrast, M. (2015): Ovrednotenje dostopa do socialne oskrbe na domu z vidika uporabnikov. *Družboslovne razprave*, 52 (1–2), str. 48–66.

Internet 1: *Model za staranje starejših v domačem bivalnem okolju v Sloveniji*. Dostopno na: <http://qaps.uirs.si> (sneto 10. 8. 2019).

Kerbler, B. (2012): Staranje doma s pomočjo informacijsko komunikacijskih tehnologij. *Acta Geographica Slovenica*, 52(1), str. 165–188.

Kerbler, B., Filipovič Hrast, M., Mandič, S., Sendi, R., Černič Mali, B., in Mrzel, M. (2019): *Inovativne oblike bivalnih okolij za starejše ljudi v Sloveniji, 2015* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov.

Kerbler, B., Sendi, R., in Filipovič Hrast, M. (2017): Odnos starejših ljudi do doma in domačega bivalnega okolja. *Urbani izziv*, 28(2), str. 18–31.

Kogovšek, T., Hlebec, V., Dremelj, P., in Ferligoj, A. (2004): Omrežja socialne opore Ljubljančanov. V: Novak, M. (ur.): *Omrežja socialne opore prebivalstva v Sloveniji*, str. 15–31. Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za socialno varnost.

Kolmančič, K. (2010): *Problematika dolgotrajne oskrbe v Republiki Sloveniji s poudarkom na domovih za starejše občane*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.

Mandič, S. (2011): Stanovanje in blaginja starejših: primerjava Slovenije z izbranimi evropskimi državami. V: Mandič, S., in Filipovič Hrast, M. (ur.): *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*, str. 85–105. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Mandič, S. (2015): Stanovanjske razmere in mobilnost starejšega prebivalstva – Slovenija v primerjalni perspektivi. V: Majcen, B., in Mašič, S. (ur.): *Značilnosti starejšega prebivalstva v Sloveniji – prvi rezultati*, str. 183–195. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja.

Milavec Kapun, M. (2011): *Starost in staranje*. Ljubljana, Zavod IRC.

Sendi, R., Filipovič Hrast, M., in Kerbler, B. (2019): Asset-based welfare: Is housing equity release a viable option for pensioners in Slovenia. *Journal of European Social Policy*, 19(4), str. 577–589.

Statistični urad Republike Slovenije (2018): *Mednarodni dan starejših*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/7682> (sneto 6. 7. 2019).

Statistični urad Republike Slovenije (2019): *Prebivalstvo po položaju v družini, petletnih starostnih skupinah in spolu*. Dostopno na: www.stat.si (sneto 10. 8. 2019).

Vertot, N. (2010): *Starejše prebivalstvo v Sloveniji*. Ljubljana, Statistični urad republike Slovenije.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (2010): *Mesečni statistični pregled – februar 2010*. Ljubljana.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (2019): *Mesečni statistični pregled – maj 2019*. Ljubljana.